

פרק חמישי: לאן ממשיכות בוגרות החמ"ד? – צבא ושירות לאומי

1. סקירה כללית של האופציות השונות

תלמידות כיתה י"ב בחמ"ד עומדות גם הן בפני החלטה חשובה בסיום התיכון: עליהן להחליט האם הן מתגייסות לצה"ל או שמא הן ממשיכות לשירות לאומי, כשרק אחוז קטן מאוד מהבנות בוחר שלא לעשות כלל שירות צבאי או לאומי.

בפני הבנות עומדת גם האופציה של שנת לימודים במדרשה תורנית כאשר רוב הלומדות במדרשות התורניות עושות זאת לאחר השירות הלאומי, ומיעוטן עושות זאת טרם השירות. מדרשות עין הנצי"ב, ברוריה (בירושלים) ובאר (בירוחם) מציעות מסלול המשלב בין תקופה של לימודים תורניים ותקופה של שירות צבאי, וקיימות גם מספר מדרשות המציעות שילוב בו זמנית של לימודים במדרשה עם שירות לאומי. כמו כן, החל משנת תשס"ז פועלת במשואות יצחק מכינה קדם צבאית לבנות בשם "צהלי", ובפני הבנות פתוחה גם האופציה של המכינות הכלליות המעורבות (בנים ובנות) שאינן מיועדות בהכרח לבוגרות החמ"ד. במחקר זה נתמקד בדילמה המרכזית העומדת בפני הבנות בין שירות צבאי ושירות לאומי ונסקור את הנתונים השונים בתחום ואת מדיניות מוסדות החמ"ד ומדיניות צה"ל בנידון.

2. מדיניות החמ"ד

מדיניות החמ"ד בתחום בוגרות כיתה י"ב מפורטת בחוברת "קווים מנחים למדיניות החינוך הממלכתי-דתי":

החמ"ד יחנך את תלמידיו לחובת שירות פעיל בצה"ל ואת תלמידותיו לשירות לאומי התנדבותי בן שנתיים. החמ"ד יעודד את הבנות לשירות לאומי בתחומי החינוך והסיוע בהוראה ובמסגרות המבטיחות את המשך הקיום של אורח החיים הדתי.³⁴

בהתאם לכך, קובע שמואל בורקש, עד לאחרונה המפקח הארצי על החינוך העל-יסודי בחמ"ד:

³⁴ חוברת זו ראתה אור לראשונה בשנת תשמ"ט (1988) ונכתבה על ידי ד"ר מתי דגן, ראש מינהל החינוך הדתי דאז, מר מנחם לאבל, סגן ראש מינהל החינוך הדתי דאז, וד"ר נתן גרינבוים, מפקח ארצי על החינוך העל-יסודי בחמ"ד. אנו מתייחסים כאן למהדורה המעודכנת שיצאה לאור בשנת תשס"ח.

עמדתו העקרונית של מינהל החינוך הדתי במשרד החינוך היא התנגדות לשירות צבאי של תלמידותיו... משמעותה של עמדה זו היא שכללל, מינהל החינוך הדתי אינו מעודד את תלמידותיו להתגייס לשירות צבאי ואינו מתיר את עריכתם של כנסי הסברה המיועדים לבנות בבתי-הספר הממלכתיים-דתיים, אם מטעם צה"ל ואם מטעם גורמים אחרים כגון עמותת 'אלומה'.³⁵

בורקש מתייחס בדבריו לארגון "אלומה" העוסק בעזרה והכוונה של בנות החמ"ד המעוניינות לשרת בצה"ל, טרם הגיוס ואף במהלך השירות עצמו. הארגון, שאיננו גוף צבאי, פועל בשיתוף פעולה עם צה"ל, אך עושה את עיקר עבודתו מחוץ לכותלי בתי הספר כיון שכאמור, רוב בתי הספר בחמ"ד אינם מאפשרים לו להיכנס.

עם זאת, חוזר מנכ"ל משרד החינוך תש"ס/4(א) מצייין כי משרד החינוך מחייב את בתי הספר העל-יסודיים להפעיל תוכנית חינוכית רב-שלבית המיועדת להכין את התלמידים לקראת שירותם לצה"ל, וכחלק מתוכנית זו מצייין החוזר כי ישנה מטרה לטפח בקרב הבנות בבתי-הספר הממלכתיים-דתיים את הנכונות לשירות משמעותי ותורם בשירות הלאומי, אך יחד עם זאת מצייין החוזר כי יש להכין באופן פרטני את בנות החמ"ד המעוניינות בשירות בצה"ל. לדברי בורקש, ההכוונה הפרטנית הזאת מתבצעת באמצעות שיחות אישיות שעורכים המחנכים עם תלמידות, אך כאמור ללא כניסת גורמים מבחוץ, לפחות לא בהסכמת מינהל החמ"ד.³⁶ בפועל, לטענת פעילות "אלומה", ברבים מבתי הספר לא מתבצעת הכוונה כזו, ובנות רבות אף מסתירות מבתי הספר את רצונן להתגייס בשל חשש שהדבר יצור חיכוך בינן לבין בית הספר.

3. אחוז המתגייסות

לרגל יום עיון בנושא "צה"ל והבת הדתית" שהתקיים בכנסת בשבט תשס"ז ביקש יו"ר ועדת החינוך, הרב מיכאל מלכיאור, ממכון המחקר והמידע של הכנסת לערוך מחקר בדבר שירות הבנות הדתיות בצה"ל. המחקר הראה את הנתונים הבאים:

לוח מס' 14: מספר בוגרות החינוך הממלכתי-דתי שהתגייסו לצה"ל בשנים 2000-2005

שנת גיוס	מספר המתגייסות	מספר בוגרות בתי-הספר התיכוניים בפיקוח ממלכתי-דתי	שיעור המתגייסות מקרב הבוגרות באותה שנה
2000	1,694	6,840	24.8%
2001	1,536	6,685	23.0%
2002	1,570	6,940	22.6%
2003	1,606	7,171	22.4%
2004	1,634	7,544	21.7%
2005	1,581	7,465	21.2%
סה"כ	9,621	42,645	22.5%

* על פי "שירות בנות דתיות בצה"ל: תמונת מצב ומדיניות מערכת החינוך", הכנסת – מרכז המחקר והמידע, שבט תשס"ז, עמ' 3.

³⁵ אורלי לוטן ויובל וורגן, שירות בנות דתיות בצה"ל: תמונת מצב ומדיניות מערכת החינוך, הכנסת – מרכז המחקר והמידע, שבט תשס"ז, עמ' 9.

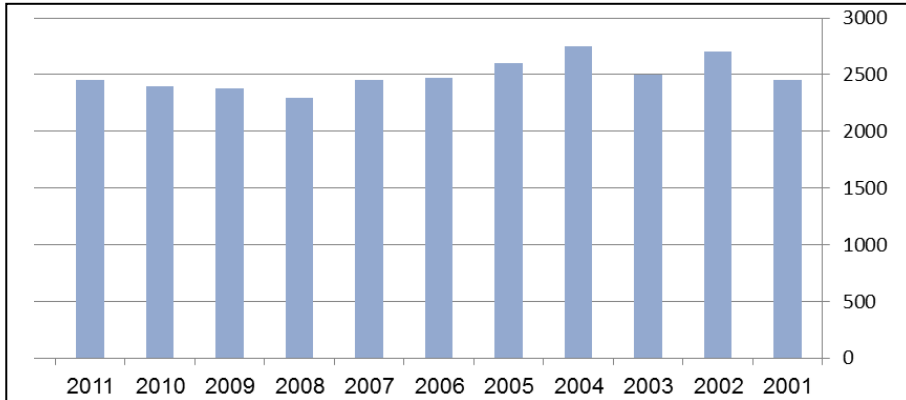
³⁶ שם, שם.

הלוח מציג ירידה הדרגתית קטנה באחוז הגיוס הבנות לצבא מ-24.8% עד ל-21.2% מקרב בוגרות החינוך הממלכתי-דתי. בדיון שנערך בועדת הכנסת בנושא (הדיון שלמענו הוזמן המחקר) טען הרב מלכיאור כי יש לסייג את ממצאי המחקר: "בסטטיסטיקה של מרכז המחקר והמידע של הכנסת... כלולים כל בתי הספר החרדים. הסטטיסטיקה כאן לא כוללת את בוגרי המדרשות עם עוד 200 בנות". הרב מלכיאור מפנה לטענת החוקרים המוזכרת בטבלה שהציגו כי "חלק מבוגרות בתי-הספר התיכוניים מתגייסות לשירות צבאי לאחר שנת סיום לימודיהן (עקב דחיית שירות או במסגרת מחזור גיוס מאוחר יותר) ולכן אינן נכללות בחישוב שיעור המתגייסות באותה שנה", וטוען כי מספר הבנות הללו עולה לכמה מאות. ניתן לשער כי כמות הבנות במדרשות כמו ברוריה, עין הנצי"ב, באר ומגדל עוז, שמתגייסות לצה"ל לאחר לימודן במדרשה עומד על כ-150 בנות, אך הרב מלכיאור טוען (ללא ביסוס כלשהו) כי מלבד בנות המדרשות ישנן עוד 200 בנות כאלה שלא מופיעות בנתונים, ונראה שבכך הוא מתכוון לכמות בוגרות החמ"ד הלומדות להערכתו במכינות קדם-צבאיות. בנוסף, הרב מלכיאור טוען כי מחברי המחקר החשיבו חלק מהפיקוח החרדי בתוך הפיקוח הממ"ד מה שהוביל לירידה של המספרים, אך לא ברור למה כוונתו, שכן על פי נתוני משרד החינוך בשנים 2003-2004 שהגיעו לידינו, מספר הבנות בכיתה י"ב בחמ"ד אכן זהה למספר המופיע במחקר. עם זאת, טענתו של הרב מלכיאור תואמת את טענתו של שמואל בורקש, עד לאחרונה המפקח הארצי על החינוך העל-יסודי בחמ"ד, הטוען כי ככל הידוע לו אחוז המתגייסות מתקרב ל-30% מהבנות. אף על פי כן, נראה כי הרב מלכיאור הפריז מעט באחוזים הגבוהים עליהם דיבר ולא בטוח שכמות המתגייסות עולה על 25%.

בנוסף, על פי נתונים שנמסרו לנו מאכ"א עבור מחקר זה מאז שנת 2005 חלו תנודות משמעותיות בכמות המתגייסות. החל מ-2005 חלה ירידה הדרגתית בכמות המתגייסות עד שב-2008 הגיעה כמות המתגייסות לכ-1,300, ואילו החל מ-2008 ישנה שוב עלייה משמעותית בכמות המתגייסות עד שבשנת 2010 עמדה כמות המתגייסות שוב על כ-1,500. לטענת עיריית צווייג מעמותת "אלומה", הירידה החל משנת 2005 משקפת את השפעותיה של תוכנית ההתנתקות שגרמה לירידה במוטיבציה של הבנות הדתיות לשירות הצבאי, במיוחד לאור העובדה שצה"ל הורה לרבות מהבנות הדתיות להשתתף באופן פעיל בפנינו. העובדה שמספר שנים לאחר ההתנתקות אנו רואים שוב עלייה בכמות ובאחוז המתגייסות יכולה להצדיק את טענתה של צווייג.

מכל מקום, קשה לתת מספר מדויק על אחוז בוגרות החמ"ד המתגייסות לצה"ל מדי שנה, אך ככל הנראה מדובר על כבין 20% ל-30% מהבוגרות, כשסביר להניח שמדובר במספר הקרוב ל-25%.

נתון חשוב נוסף בתחום הוא כמות הבנות שמחליטות לעבור את ההליך הראשוני של הצו הראשון ואף מעבר לכך. בנות החמ"ד יכולות להצהיר על היותן דתיות ולקבל פטור משירות צבאי אף לפני הצו הראשון, אך מתברר שרבות בוחרות שלא לעשות זאת, על אף שבסופו של דבר הן אינן מתגייסות. על פי התרשים הבא (שנמסר מדובר צה"ל) כמות הבנות הזו במהלך העשור האחרון עומדת סביב 2500 בנות:

תרשים מס' 7: תלמידות בחינוך הממלכתי דתי שהתייצבו לצו ראשון בעשור האחרון

* על פי נתונים שעובדו באגף כוח אדם בצה"ל, עבור מחקר זה.

התרחים מלמד שכ-2500 בנות בכל שנה בוחרות להתחיל את תהליכי ההתמיינות מול הצבא על אף שכ-1000 מהן בוחרות בסופו של דבר לקבל פטור משירות צבאי ולבצע שירות לאומי. נראה שנתון זה חושף למעשה את כמות הבנות המתלבטות בין שירות צבאי ושירות לאומי במהלך כיתה י"א וי"ב, ובוחרות בסופו של דבר לוותר על השירות הצבאי לטובת השירות הלאומי.

4. מאפייני המתגייסות

ככל הנראה, הסיפור המעניין סביב גיוס בוגרות החמ"ד לצה"ל בשנים האחרונות מצוי דווקא מאחורי המספרים. בעבר, רוב בנות החמ"ד שהתגייסו הגיעו מקרב התיכונים כפי שניתן לראות בטבלה הבאה המציגה מחקר שנעשה בשנת תשנ"ט על תלמידות כיתות י"ב ושאל אותן על התוכנית העתידית שלהם לאחר כיתה י"ב:

לוח מס' 15: התפלגות של תלמידות כיתות י"ב בחינוך הממלכתי-דתי בשנת תשנ"ט לפי תכניות עתיד לאחר סיום כיתה י"ב ולפי סוג בית הספר בו הם לומדות (באחוזים)

ללא שירות	שירות לאומי	שירות צבאי	
1.2	86.1	12.8	בוגרות אולפנות
0.6	52.4	47	בוגרות תיכונים עיוניים
1.3	62.5	36.1	בוגרות מקיפים

* עובד על פי אברהם סלוי וישראל רייך, "סקר תלמידי כיתות י"ב בחינוך הממלכתי-דתי", בית הספר לחינוך אוניברסיטת בר-אילן, שבט תשס"א, עמ' 81.

עיריית צווייג מעמותת "אלומה" טוענת שבשנים האחרונות ישנה מגמה של שינוי במאפייני בנות החמ"ד שמתגייסות: בקרב בנות התיכונים ישנה ירידה בהליכה לשירות לצבאי ואילו בקרב בנות האולפנות והתיכונים היוקרתיים ישנה דווקא עלייה באחוז המתגייסות.

תזוזה זו באה לידי ביטוי גם באיכות השירות של הבנות הדתיות. כך למשל, באופן שיטתי במהלך השנים אחוז בוגרות החינוך הדתי שיוצאות לקצונה גבוה מאחוז כלל הבנות בצה"ל, אך במהלך השנים היה זה פער קטן כפי שניתן לראות בלוח הבא:

לוח מס' 16: שיעור היוצאות לקצונה בכלל צה"ל ובקרב בוגרות החמ"ד בשנים 2000-2005

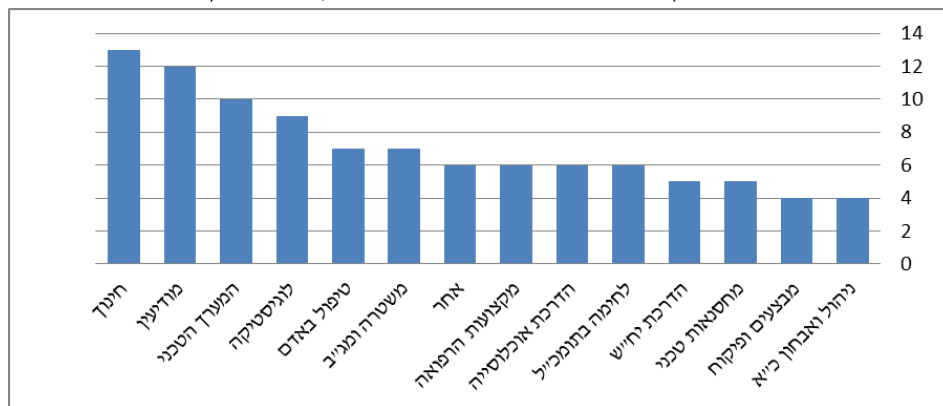
שנת שחרור	זרם מוסד לימוד	
	בוגרות החינוך הממלכתי-דתי	כלל החיילות
2000	10.3	8.7
2001	13	9.5
2002	9.7	9.2
2003	10	9.6
2004	9.8	9
2005	7.5	6.9

* על פי "שירות בנות דתיות בצה"ל: תמונת מצב ומדיניות מערכת החינוך", הכנסת – מרכז המחקר והמידע, שבט תשס"ז, עמ' 4.

לעומת זאת, בשנים האחרונות אחוז הקצינות מקרב בוגרות החמ"ד עלה בהרבה על אחוז הקצינות מקרב שאר החיילות. כך למשל, לפני מספר חודשים התפרסמו נתונים בנושא על שנת 2010, והתברר כי 11.4% מהחיילות בוגרות החמ"ד יצאו לקצונה לעומת 7.8% מקרב שאר החיילות.³⁷

איכות השירות של בוגרות החמ"ד מתבטאת גם באופי השירות שלהן. התרשים הבא מציג את התפלגות השיבוץ של בוגרות החמ"ד בצה"ל, כפי שנמסרו עבור מחקר זה מדובר צה"ל:

תרשים מס' 8: שיבוץ בוגרות החמ"ד בצה"ל בשנת 2012, על פי חלוקה לתחומים:

* על פי נתונים שעובדו באגף כוח אדם בצה"ל, עבור מחקר זה.

³⁷ חנן גרינברג, 'ירידה בשיעור החיילות שיוצאות לקורס קצינים', אתר NRG, 15.2.2012.

ניתן לראות כי אחוז גבוה במיוחד של בוגרות החמ"ד משתבץ לשירות בחיל המודיעין ובחיל חינוך, חילות שהשירות בהם נחשב כאיכותי במיוחד.

5. מדוע בנות רבות בוחרות להתגייס?

מחקר פנימי שנערך לאחרונה בתוך החמ"ד העמיד בפני הבנות המתגייסות את השאלה מדוע הן מעוניינות להתגייס והראה שתי תשובות מרכזיות בקרב הבנות:³⁸

הסיבה הראשונה היא שיותר ויותר בנות רואות בשירות צבאי ביטוי למימוש צורך אידיאולוגי דתי מאשר בשירות לאומי. הבנות טוענות כי לא רק שאין חשש להתקלקל בצבא אלא שהן אף יכולות לקדש בצבא שם שמים. ממצא זה עולה בקנה אחד עם טענתנו לעיל בדבר השינוי באופי בוגרות החמ"ד המתגייסות לצה"ל.

סיבה שנייה שהעלו הבנות לגיוס לצבא הינה פחות מהותית אלא יותר טכנית: חוסר שביעות רצון של הבנות מהשירות הלאומי. מעבר לכך שממצא זה מתאר כנראה את אכזבתן של הבנות מתפקידים רבים המוצעים בשירות לאומי, נראה שיש כאן גם ביטוי להליך המתיש אותו צריך לעבור בשירות הלאומי: כידוע, בת הרוצה להתקבל לשירות לאומי איכותי ומשמעותי צריכה לעבור מיונים וראיונות, ומסתבר שדווקא צה"ל מסביר פנים יותר לבנות הדתיות ומאפשר להן להגיע למסגרות איכותיות בפרוצדורה פשוטה יותר כפי שיפורט להלן.

6. האם הבנות אכן "מתקלקלות" בצבא?

נראה שקשה לבחון בצורה חד משמעית את התהליכים הרוחניים שעוברים על בוגרות החמ"ד בצבא ובשירות הלאומי. אף על פי כן, מחקר שהתפרסם לאחרונה על ידי מכללת "אורות" באלקנה, ונערך על ידי ד"ר יחיאל פריש וד"ר משה סטופל ממכללת "שאנן" בחיפה השווה בין 58 מורות חיילות ו-82 בנות שירות לאומי שעסקו בתחום החינוך וההוראה בין השנים תשס"ו-תשס"ז וניסה לתת תשובה בנושא.³⁹ הלוחות הבאים מראים כי אחוז גבוה יותר של מורות חיילות השתתפו בפעילות תורנית תומכת במהלך השירות, ושאחוז גבוה יותר של מורות חיילות עברו תהליך של התחזקות בקיום המצוות. מנגד, אחוז גבוה יותר של בנות בשירות הלאומי ציינו כי עברו תהליך של ירידה ברמת קיום המצוות:

לוח מס' 17: השתתפות בפעילות תורנית תומכת של הגופים המפעילים בקרב בנות השירות הלאומי והמורות החיילות (באחוזים)

לא השתתפו	השתתפו	
28%	72%	בנות שירות לאומי
5%	95%	מורות חיילות

* על פי יחיאל פריש ומשה סטופל, 'מורה חיילת או שירות לאומי בהוראה', בתוך: "עמדות" כרך א – הכיפה והכומתה, מכללת "אורות ישראל", תש"ע, עמ' 156.

³⁸ ממצאי המחקר מתפרסמים כאן באדיבותו של מר שמואל בורקש.

³⁹ 'מורה חיילת או שירות לאומי בהוראה', יחיאל פריש ומשה סטופל, "עמדות" כרך א – הכיפה והכומתה, מכללת "אורות ישראל", תש"ע, עמ' 139-159.

לוח מס' 18: שינויים ברמת קיום המצוות במהלך השירות הלאומי והשירות הצבאי בתפקידי הוראה

ירדה	לא השתנתה	עלתה	
21%	54%	25%	האחוז מכלל בנות השירות הלאומי
19%	48%	33%	האחוז מכלל המורות החיילות

* על פי יחיאל פריש ומשה סטופל, 'מורה חיילת או שירות לאומי בהוראה', בתוך: "עמדו"ת" כרך א – הכיפה והכומתה, מכללת "אורות ישראל", תש"ע, עמ' 157.

נתון נוסף חשוב שעולה מהמחקר היא שביעות הרצון הגבוהה יותר מהעשייה במהלך השירות של המורות החיילות: 37% מהמורות החיילות הגדירו את מידת שביעות הרצון שלהן מהשירות כטובה מאוד לעומת 28% מבנות השירות הלאומי, ו-37% מהמורות החיילות הגדירו את מידת שביעות הרצון שלהן מהשירות כטובה לעומת 36% מבנות השירות הלאומי. מנגד, רק 6% מהמורות החיילות הגדירו את מידת שביעות הרצון שלהם מהשירות כמאכזבת לעומת 14% מבנות השירות הלאומי.⁴⁰ נתון זה עולה בקנה אחד עם הנתון שראינו לעיל על חוסר שביעות הרצון שהביעו בנות החמ"ד מהשירות הלאומי שגרם לחלקן להתגייס לצה"ל.

עם זאת, יש לקחת בעירבון מוגבל את ממצאי המחקר כיוון שהמורות החיילות אינן מדגם המייצג בצורה מושלמת את התפקידים בהם משרתות בנות דתיות בצבא, אך בכל זאת נראה שיש בנתון זה כדי לערער על התפיסה הרווחת בציבור הדתי-לאומי כי בנות נוהגות להיחלש בצבא מבחינה רוחנית. לאור נתון זה, ולאור העבודה הדומה למדי שמבצעות מורות חיילות ובנות שירות-לאומי העוסקות בתחום ההוראה, קשה להבין עדיין מדוע 90% ממנהלי בתי הספר במוסדות החמ"ד מונעים הסברה על המסלול של מורה חיילת בבית ספרם.⁴¹

7. מדיניות צה"ל ופעילות "אלומה"

בשנים האחרונות זיהה צה"ל את בנות החינוך הדתי כאוכלוסיה איכותית ולפיכך הוא מקדיש משאבים רבים על מנת לעודד את הבנות להתגייס ועל מנת להציע להם תפקידים מעניינים ומאתגרים. כחלק מתהליך זה הוקם מדור "בת חיל" באגף כוח אדם בצה"ל, מדור שהוקצו לו מספר קצינות העוסקות במענה לפנייה של בנות, ייעוץ לאגף כוח אדם בתחום, שיווק הגיוס לבנות דתיות ועוד. כמו כן, הוקצתה קצינה מטעם הרבנות הצבאית המשמשת כמענה לבנות דתיות המשרתות בצבא. צה"ל הנהיג מדיניות שמטרתה לסייע לבנות דתיות להקל את תקופת השירות: בהוראת ראשי הצבא, כל בת המבקשת לעבור מתפקידה מתוקף סיבות דתיות תורשה לעשות זאת. כמו כן, צה"ל החליט ללכת לקראת הבנות הדתיות ולאפשר להן לשרת במסגרות הומוגניות או להשתבץ בקבוצות של שתי חיילות דתיות לפחות לאותו תפקיד או קורס, לרבות קורסי הכשרה ופיקוד. כחלק מהתהליך שבו צה"ל הולך לקראת הבנות הדתיות אושר לבנות ללבוש חצאיות במדי ב', והן אף זכאיות למספר ימי עיון בשנה לבנות דתיות המתקיימים בשיתוף עם הרבנות הצבאית ועמותת "אלומה".

⁴⁰ שם, עמ' 158.

⁴¹ שם, עמ' 159.

עמותת "אלומה" הינה עמותה העוסקת בליווי והכוונה של בנות דתיות בעת היותן מועמדות לגיוס ובעת תקופת שירותן בצה"ל. העמותה פועלת בשיתוף פעולה עם צה"ל ואחוז גבוה מהבנות הדתיות המתגייסות עוברות דרכה. מכיוון שכאמור לעיל, מדיניות החמ"ד לא מאפשרת לעמותה לפעול בשטח בתי הספר (על אף שבחלק קטן מבתי הספר מאפשרים לפעילות העמותה לדבר עם הבנות)⁴² העמותה פועלת בעיקר בייעוץ פרטני ובמפגשים וחוגי בית הנעשים מחוץ לכותלי בית הספר לבקשת בנות. לטענת פעילות העמותה, הן אינן עוסקות כלל בניסיונות לשכנע בנות להתגייס לצה"ל, אלא רק בהכוונה של בנות המעוניינות להתגייס או מתלבטות בנושא. מנהלי החמ"ד טוענים כי הכנסת העמותה וגורמי הצבא לתוך בית הספר תהווה לגיטימציה לשירות צבאי הנתפס בעיניהם כפסול.

הביקורת הרווחת בצה"ל על מדיניות החמ"ד שמה את הדגש על הפגיעה של מדיניות זו הן בצבא והן בבנות. לעיל הבאנו את הנתונים על כך שרבות מבוגרות החמ"ד מתגייסות לחיל המודיעין ולחיל חינוך, אך בסופו של דבר מדובר עדיין רק ברבע מהבנות, ורבות אחרות משובצות בתפקידי פקידות והנהלה, על אף שלטענת הצבא בוגרות החמ"ד מסוגלות להגיע לתפקידים איכותיים הרבה יותר. בדיון שנערך בכנסת בנושא "צה"ל והבת הדתית" בשנת תשס"ז האשים תא"ל נסים ברדה, ראש חטיבת תכנון ומינהל כוח אדם באכ"א לשעבר, את מדיניות החמ"ד כגורם המרכזי לכך:

הבנות משרתות יותר במערך הפקידות והמינהלה וזאת מאחר שלצערי מערכת החינוך לא נותנת לנו להיכנס לבתי הספר, לא נותנת לנו להסביר לבנות את האופציה להתגייס לצה"ל, והאופציה הזו מתגלה להן די באיחור והן מגיעות לצבע לתפקידים שנשארו פנויים. אם הן היו מגיעות בתהליך הרגיל והמקובל, היינו מצליחים לשלב אותן על פי האיכויות שלהן ואז הכול היה פתוח בפניהן ושם הייתי יכול לעשות מהפיקה. אני אומר לכם באחריות מלאה שאם היו מאפשרים לי להיכנס לבתי ספר ולהסביר בצורה טובה, היינו מגיעים להיקף בנות הרבה יותר גדול וכמובן בתפקידים הרבה יותר משמעותיים. אני חושב שיש כאן איזושהי אמירה שכדאי שנצא אתה מהוועדה הזאת ונאפשר זאת.

בעוד צה"ל מלין בעיקר על כך שמדיניות החמ"ד מונעת ממנו לנצל בצורה מיטבית את כוח האדם שלו, בעמותת אלומה מצביעים דווקא על בעיה דתית שיוצרת מדיניות החמ"ד. פעילות העמותה מצביעה על כך שחלק מבוגרות החמ"ד מגיעות לתפקידים שאינן מתאימים לבנות דתיות או מסורתיות, ולדבריהם הסיבה לכך היא שהחמ"ד מתעלם מהשירות הצבאי ואין גורם שיכווין את הבנות המתגייסות לתפקידים התואמים יותר את אמונותיהן הדתיות. על אף הטענות הללו, הנהלת החמ"ד ורוב מנהלי בתי הספר מעדיפים כאמור לא לתת לעמותת אלומה או לגורמים הצבאיים מדרס רגל, מהחשש שהדבר יצור לגיטימציה לשירות צבאי בקרב הבנות, ויעלה את אחוז המתגייסות אף יותר.

יחד עם זאת, גורמים שונים בציבור הדתי מבינים כי בשנים האחרונות ישנה מגמה של עלייה בכמות המתגייסות לצבא ועלייה באיכות הבנות המתגייסות, ופועלים על מנת למנוע זאת: כך למשל, החל מהשנה הבאה יפעלו באולפנות ובתיכונים הדתיים בנות שירות לאומי שתפקידן יהיה להניא בנות מלהתגייס לצבא ולגרום להן להמשיך לשירות הלאומי.

⁴² בדיון בוועדת הכנסת בנושא "צה"ל והבת הדתית" משנת תשס"ז טענה יפעת סלע, נציגת אלומה, שמתוך 67 בתי ספר אלומה מורשית לדבר ב-25 בתי ספר.

8. שירות לאומי ומדרשות

כאמור לעיל, רוב מוחלט של הבנות שאינן מתגייסות לשירות צבאי ממשיכות לאחר כיתה י"ב לשירות לאומי, כאשר אחוז מזערי בוחר שלא להמשיך גם בשירות הלאומי. לאור זאת, מהוות בנות החמ"ד, כבין 85% ל-90% ממערך השירות האזרחי-לאומי. עם זאת, מתוך כלל בוגרות החמ"ד המבצעות שנת שירות ראשונה כ-25% בלבד ממשיכות לשנת שירות שנייה וחלקן אף מבצעות את השנה השנייה במסגרת חלקית תוך כדי שילוב שנת לימוד במדרשה.⁴³ בשני העשורים האחרונים התפתחו מאוד המדרשות התורניות, מוסדות לימוד תורה לבנות דתיות. על פי נתוני "פורום המדרשות התורניות לבנות" המאגד בתוכו את המדרשות השונות קיימות כיום כ-25 מדרשות תורניות לבנות ברחבי הארץ, בהן לומדות כ-1000 בנות, לפני ואחרי שרות לאומי וצבאי, בתוכנית מלאה, ועוד כ-2500 נשים ונערות בתוכניות חלקיות. התפתחות זו של המדרשות התורניות חורגת מתחומי מחקר זה המתמקד בחמ"ד ובמדיניותו.

9. סיכום ודיון

בפרק זה סקרנו את המגמות השונות בקרב בוגרות כיתה י"ב בחמ"ד וראינו פער משמעותי בין ההכוונה בחמ"ד ובין המציאות בשטח. בעוד הקווים המנחים של החמ"ד טוענים כי "החמ"ד יחנך את תלמידיו לחובת שירות פעיל בצה"ל ואת תלמידותיו לשירות לאומי התנדבותי בן שנתיים", בפועל הראנו כי פחות מ-20% מבוגרות החמ"ד עומדות ביעד זה: מחד, כרבע מבוגרות החמ"ד משרתות בצה"ל, ומאידך כ-75% מהבנות המשרתות בשירות הלאומי מסתפקות בשנת שירות אחת ואינן ממשיכות לשנה שנייה.

את רובו של הפרק מיקדנו בעיסוק בגיוס בוגרות החמ"ד לצה"ל. הראינו כי בוגרות רבות של החמ"ד משרתות בתפקידים הנחשבים כאיכותיים ובהתאם לכך גם אחוזי הקצונה בקרב בוגרות החמ"ד הינם גבוהים בהרבה מהממוצע הצה"לי. תופעה זו מלמדת על השינוי בסוג בוגרות החמ"ד המתגייסות לצה"ל עליו הצביעו פעילות עמותת אלומה: עלייה באחוז המתגייסות דווקא בקרב בנות האולפנות והתיכונים היוקרתיים.

כמו כן, עמדנו בפרק זה על המאבק המתנהל בין מוסדות הצבא ועמותת אלומה ובין מינהל החמ"ד על הזכות לעמוד מול הבנות בבתי הספר: מוסדות החמ"ד מתנגדים לגיוס הבנות לצה"ל וחוששים כי כניסה של גורמים המזוהים עם השירות הצבאי לבתי הספר תיתן לגיטימציה לגיוס, ומנגד אנשי הצבא ופעילות אלומה טוענים כי בלאו הכי רבות מבוגרות החמ"ד מתגייסות, כך שהמדיניות של בתי הספר פוגעת בסופו של דבר בבנות עצמן ומעלה את הסיכויים שהן ישרתו בתפקיד שאינו מביא לידי ביטוי את יכולותיהן (לטענת גורמי הצבא) או שאינו תואם את עולמן הדתי (לטענת פעילות אלומה). ככל הנראה, מאבק זה רק הולך להתגבר בשנים הקרובות, ולאור הנתונים השונים שהצגנו יכול להיות שהגיע הזמן לחשיבה מחודשת על הנושא במינהל החמ"ד.

⁴³ על פי נתונים שנמסרו על ידי מר ליאור שוחט, הממונה על קשרי החוץ ופניות הציבור במנהלת השירות האזרחי-לאומי במשרד ראש הממשלה.

